

Šmíd, Tomáš; Vad'ura, Vladimír (eds.): Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2007. s. 278. ISBN 978-80-7325-126-0

Marek Hrušovský

Abstract

*Author deals with a publication *Ethnical conflicts in the post-communist area* edited by Tomáš Šmíd and Vladimír Vančura. The main element of the book is a theoretical concept of conflictology, which is presented not only by the theoretical approach, but mostly on the main conflict areas in the post-communist countries. These areas are covering not only the ex-Yugoslav countries, with the main Serb-Croat and Serb-Bosnian conflict during the 1990's, but also with not very often analysed conflicts in the area of Caucasus.*

Key words: ethnic conflicts, post-communist states, nationalism

Publikácia venovaná etnickým konfliktom v postkomunistickom priestore je výsledkom výskumu viacerých autorov usilujúcich sa pokryť všetky najvýznamnejšie konflikty medzi národmi na území bývalého východného bloku. Ich detailný rozbor poskytuje čitateľom základný pohľad na historické spolunažívanie národov pred vypuknutím konfliktu, analýzu priamych príčin, ktoré k nemu prispeli a priebeh samotného konfliktu. Dynamika a dôsledky uvádzaných etnických antagonistických vzťahov sú riešené na dostatočnom priestore, pričom spoločne s predkladanými návrhmi na riešenie poskytujú komplexný obraz analyzovanej problematiky. Editorský vklad je významným predovšetkým v takmer totožnej štruktúrovanosti jednotlivých kapitol. Členenie kapitol v publikácii je založené na geografickom základe, hoci mohli byť využité viaceré možné alternatívy rozdelenia konfliktov - historicko-kultúrne vs. ekonomické, staršie vs. novšie, multietnické vs. bietnické. Nakoľko sa však niektoré etnické konflikty nedajú jednoznačne zaradiť do uvádzaných kritérií (napr. etnické napätie v Abcházsku), konečné rozhodnutie o geografickom členení bolo správne.

Vladimír Vančura sa v prvej kapitole Teória etnického konfliktu zaoberal primárne teoretickým základom pre ujasnenie pojmov v publikácii. Po úvodnom vymedzení etnicity s jej výrazne sa líšiacimi a presahujúcimi koncepciami, odborne zhrnul základné možné modely konfliktu. Možné typy sporov a príčin ich vzniku charakterizoval pojmami *greed* (hrabavosť) a *grievance* (krivda), ktoré sú najcharakteristickejšími príčinami ich vzniku. Ozrejmil m. i. aj

faktory vplývajúce na zvýšenie heterogenosti sociálnej štruktúry. Úvodná kapitola poskytla základ k nasledujúcim analýzám jednotlivých skúmaných etnických konfliktov.

Historické pozadie problematických vzťahoch medzi národmi bývalej Juhoslávie v kapitole Vojna v Chorvátsku skúmal Srdjan Prtina už od obdobia pred 2. svetovou vojnou. Dohoda Cvetković-Maček z roku 1939 a následné rozdelenie Bosny a Hercegoviny na etnickom princípe bez akceptácie bosnianskeho etnika poukázala na bezohľadnosť početnejšieho srbského a chorvátskeho národa voči iným národom a národnostiam. Tá istá bezohľadnosť a mocenské ambície politických elít slúžili ako hybný činiteľ pri opätovnom vzostupe oboch nacionalizmov v srbsko-chorvátskom konflikte začiatkom 90. rokov 20. storočia. Netradičné bolo predovšetkým striktne vedecké spracovanie kapitoly, s pokusom o čo najväčšiu objektivitu. Autor správne definoval kľúčové srbské, ako aj chorvátske prešľapy pri analýzach porušovania ľudských práv v jednotlivých fázach bojov a nepokúšal sa o emočné náhľady na problematiku. Absenciu výraznejšej pomoci Krajine zo strany Srbska správne prisúdil kombinácii medzinárodnej izolácie "novej" Juhoslávie a spolupráci Chorvátska s NATO.

Kapitola Damira Kasuma o etnickom konflikte v Bosne a Hercegovine vychádzala elementárne z analýzy neodmysliteľného historického pozadia jednotlivých konfliktov. Nakoľko bol bosniansky konflikt úzko spätý s chorvátsko-srbským konfliktom pred a počas druhej svetovej vojny, niektoré historické fakty boli totožné s predchádzajúcou kapitolou. Hoci bosniansko-hercegovinský priestor vo fáze oslabenia komunistickej nadvlády mohol byť ideálnym miestom pre vytvorenie konsociačného modelu demokracie, zlyhal práve na radikalizme elít v závislosti na ich ovplyvňovaní elitami susedných štátnych celkov. Napriek alebo práve kvôli okolnostiam referenda o nezávislosti v Bosne a Hercegovine si vplyv a moc uzurpovali polovojenské organizácie, hájace predovšetkým vlastné ekonomické záujmy, kryté nacionalistickými projektmi Veľkých Aktívny vplyv armád susedných štátov bol okrem niektorých fáz marginálny (nie je možné opomenúť dodávky zbraní), avšak ich oficiálnou účasťou sa konflikt internacionalizoval, aj z tohto dôvodu by ho nebolo vhodné označovať ako občiansku vojnu. Analyzované sú taktiež opomínané súčasti konfliktu, ktorými boli predovšetkým chorvátsko-bosniansky spor po zverejnení návrhu Vance-Owenovho plánu, ako aj vnútromuslimský spor vo vedení bosnianskeho etnika, ktorý len podčiarkoval dôležitosť a heterogenosť záujmov jednotlivých elít. Výsledok konfliktu sa tak stal prehrou Titom ťažko budovaného multikulturalizmu v Bosne. V konečnom dôsledku môžeme hovoriť o segregácii etník, čo bolo jedným z cieľov politikov využívajúcich nacionalizmus.

Tretou skúmanou balkánskou oblasťou bol kosovský konflikt (v štúdií Martina Laryša). Podľa názoru autora sa Kosovo stalo súčasťou národnej identity obidvoch národov a z tohto dôvodu je predurčené na latentný konflikt na pozadí neustáleho heroizovania a mýtizácie konfliktných strán. Permanentný stret dvoch nacionalizmov je toho logickým vyústením. Radikalizácii politiky Kosova napomohla až ekonomická kríza v Albánsku, keď prostredníctvom akcií UÇK (predaj albánskych zbraní) započala ďalšia fáza rozpadu bývalej Juhoslávie. Do popredia sa dostávala aj nekoherentnosť politických prúdov. Následne sa kapitola zaoberala m. i. vykreslením albánskych akcií po roku 1999 a nútenou migráciou etnických Srbov v rámci, ako aj mimo, Kosova. Z môjho subjektívneho pohľadu bol však záver určitou paušalizáciou kosovských lídrov a ich viacnásobne spomenuté napojenie na skupiny organizovaného zločinu pôsobilo rušivo. Taktiež pôsobenie srbských akcií pred račackým incidentom bolo po odbornej stránke do značnej miery zjednodušené.

Druhá skupina etnických konfliktov v postkomunistickom priestore sa zaoberala interetnickými vzťahmi na južnom a severnom Kaukaze. Náhornó-karabašský konflikt podrobne analyzoval Tomáš Šmíd a práve spomínaná štúdia mala najrozsiahlejší historický úvod. Príčinu vzniku sporu autor jednoznačne zadefinoval ako grievance, čo bolo na sovietskych perifériách dosť častým javom, najmä keď centrum strácalo vplyv. V spojitosti so znovuoživením primordiálneho etnického násillia zostal logickým vyústením dlhodobý konflikt arménskeho nacionalizmu s novým azerským nacionalizmom. Neriešené sporné územia arménskeho obyvateľstva v rámci Azerbajdžanu boli centralizovaným vedením z Moskvy opomínané z viacerých hľadísk (geopolitika, ekonomické tlaky). Taktiež neboli využité žiadne obdobia prímeria na rokovanie o uspokojivom vyriešení vzťahov spomínaných kaukazských národov. Náhorný Karabach tak naďalej zostáva konfliktom bez mierovej zmluvy, s krehkým prímerím. Okupácia 20 % azerbajdžanského územia zväčša paramilitantnými karabašskými Arménmi neposkytuje príliš reálne šance na štandardné liberálno-demokratické riešenie konfliktu, ktoré by automaticky počítalo s návratom utečencov. A výrazná ekonomická chudoba Arménov udržiavaniu nacionalistických tendencií len napomáha. Religiózný rozmer mal podľa T. Šmída v prípade Azerov a Arménov doprovodný charakter dlhodobého etnického sporu a historických krívd (arménsko-turkické problémy). Na základe predložených argumentov je možné len súhlasiť.

Na priebeh a rozdielne formy ozbrojených etnických bojov v Čečensku mali výrazný vplyv viaceré historické udalosti. Okrem totálnej deportácie celého čečenského národa zohralo dôležitú úlohu aj neskoršie obdobie komunistického Sovietskeho zväzu, kedy

nemohli byť stavané mešity a vyjadrované oficiálne pocty čečenským patriotom z minulosti. Tak to uvádzajú autori štúdie o Čečensku - Šmíd, Sulejmanov a Dilbazi. Z uvedených okolností vyplýva logická radikalizácia a nacionalizácia čečenského etnika v období uvoľnenia pomerov v ZSSR. Prvá fáza čečenského konfliktu v roku 1994 priniesla invázny charakter okupácie ruskými vojskami. Konflikt bol charakterizovaný ako etnopolitický s výrazným sebaidentifikačným prvkom náboženstva v prípade čečenského národa. Po zakončení prvej fázy vojny (Chasav-jurtskom mieri) sa autori venovali analýze medzivojnového obdobia, ktoré prinieslo prvé prvky mesianizácie, spojené so vznikom klanových formácií a objasnili postoj elít k nevyhnutnosti zavedenia šarie do právneho poriadku. Druhá fáza konfliktu bola spojená s väčšou decentralizáciou pôsobenia paramilitantných organizácií, pričom teroristické akcie prehĺbili antipatie medzi vzťahmi ruského národa a kaukazských etník vo všeobecnosti. Zmenili taktiež vnímanie čečenského konfliktu v očiach medzinárodného spoločenstva z národno-oslobodzovacieho konfliktu na vojnu proti terorizmu.

Záverečnou kapitolou publikácie bola analýza gruzínsko-abcházskeho konfliktu Vachtangom Darchiašvilim. Práve príklad abcházskej histórie podľa názoru autora slúžil ako ukážka zmeny vzťahov národov bez antagonizmov na nezmieriteľný konflikt. Taktiež správne poukázal, že nie je možné hovoriť o konflikte dvoch etník, ale o multietnickom konflikte, nakoľko sa doň zapojili nielen Abcházci a Gruzínci, ale aj iné národy (Rusi, Arméni, Čečeni). V kapitole sú taktiež analyzované dôsledky konfliktu, zaoberajúce sa výraznou zmenou etnického zloženia Abcházska po vysídlení etnických Gruzíncov. V neposlednom rade je nevyhnutné spomenúť možné riešenia konfliktu, kde je spomenutá možná akceptácia Bodenovho plánu, avšak jeho realizácia bola reálne neuskutočiteľná kvôli podmienke existencie mnohonárodného Abcházska. Súčasná fáza konfliktu je dosť neočakávaným zvratom situácie, hoci dlhodobé vydávanie ruských vnútorných pasov pre obyvateľov Abcházska mohlo napomôcť v predvídaní vývinu situácie. Gruzínski utečenci z Abcházska budú musieť daný stav pravdepodobne dlhodobo akceptovať.

Po formálnej stránke nie je recenzovanej publikácii možné nič vytknúť. Gramaticky, ako aj obsahovo neobsahuje žiadne výrazné nedostatky, hoci poznámka pod čiarou č. 19 v kapitole o Náhornom Karabachu akosi matematicky nedáva zmysel. Určité pripomienky by mohli smerovať k absencii väčšieho jednotného prepojenia kapitol na teoretický základ. Nakoľko sa však jedná o štúdie viacerých autorov, nie je to žiadna výrazná chyba. Do budúcnosti by bolo vhodnejšie rozdelenie publikácie na dve samostatné knihy podľa

geografického členenia. V prípade regiónu juhovýchodnej Európy (západného Balkánu) by mohla byť obohatená štúdiou o konflikte Albáncov v Macedónsku. V prípade bývalého ZSSR by sa mohla zaoberať konfliktom v Poddnestersku, hoci pripúšťam, že sa nachádza mimo Kaukazu, v inej geografickej oblasti. Vydavateľstvo CDK zborníkom *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru* obohatilo politologickú obec o hodnotnú publikáciu.